O‘ZBEK XALQ MAQOLLARIDA BAXT VA OMAD KONSEPTINING LINGVOKULTUROLOGIK TAHLILI

Tursunova Kamola Faxritdinovna
Osiyo xalqaro universiteti 1-bosqich magistranti

Annotatsiya: Mazkur tezisda o‘zbek xalq maqollarida aks etgan baxt va omad konseptlarining lingvokulturologik xususiyatlari tahlil qilinadi. Xalq maqollari millatning tarixiy tajribasi, dunyoqarashi va qadriyatlarini o‘zida mujassam etgan muhim til birliklari hisoblanadi. Tadqiqot davomida baxt va omad tushunchalarining xalq tafakkuridagi o‘rni, ularning semantik jihatlari hamda milliy-madaniy mazmuni maqollar misolida yoritiladi. Shuningdek, ushbu konseptlarning mehnat, sabr, taqdir, ezgulik kabi tushunchalar bilan uzviy bog‘liqligi ko‘rsatib beriladi.

Kalit so‘zlar: lingvokulturologiya, konsept, baxt, omad, maqol, xalq og‘zaki ijodi, milliy qadriyat, madaniyat, semantika, til va tafakkur.

Lingvokulturologiya til va madaniyatning o‘zaro aloqadorligini o‘rganuvchi zamonaviy fan yo‘nalishlaridan biridir. Har bir xalqning madaniyati, urf-odati va dunyoqarashi uning tilida, ayniqsa, paremiologik birliklar hisoblangan maqollarda yaqqol namoyon bo‘ladi. O‘zbek xalq maqollari asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribani o‘zida mujassam etgan bo‘lib, ularda xalqning baxt, omad, mehnat va taqdir haqidagi qarashlari ifodalangan.

Konsept tushunchasi lingvokulturologiyada muhim kategoriyalardan biri bo‘lib, inson ongida shakllangan madaniy va ma’naviy bilimlar majmuasini anglatadi. “Baxt” va “omad” konseptlari ham o‘zbek xalqining mentalitetida alohida o‘rin egallaydi. Ushbu tushunchalar maqollar orqali avloddan-avlodga o‘tib, xalqning hayot falsafasini aks

ettiradi.

Baxt konseptining maqollardagi ifodasi

O‘zbek xalq maqollarida baxt tushunchasi ko‘pincha insonning halol mehnati, yaxshi xulqi va ezgu amallari bilan bog‘liq holda talqin qilinadi. Xalq tafakkurida baxt tasodifiy hodisa emas, balki insonning sa’y-harakati natijasi sifatida qaraladi.
Masalan:
“Baxt mehnatda.”
“Mehnat qilgan baxt topar.”
“Yaxshiga baxt yor.”
Mazkur maqollarda baxt insonning faoliyati bilan bog‘langan. Bu esa o‘zbek xalqining mehnatsevarlikni yuksak qadrlashini ko‘rsatadi. Baxt konsepti semantik jihatdan farovonlik, tinchlik, oilaviy totuvlik va ma’naviy qoniqish ma’nolarini qamrab oladi. Shuningdek, baxt tushunchasi oilaviy qadriyatlar bilan ham uzviy bog‘langan:
“Baxtli uyda baraka bor.”
“Oila tinchligi – baxt kaliti.”

Bu maqollarda baxtning asosiy mezoni sifatida oilaviy ahillik va xotirjamlik e’tirof etiladi. Demak, o‘zbek madaniyatida baxt individual emas, balki ijtimoiy va oilaviy mazmunga ega konsept sifatida namoyon bo‘ladi.

Omad konseptining lingvokulturologik talqini

Omad konsepti xalq ongida ko‘proq kutilmagan muvaffaqiyat, qulay imkoniyat yoki taqdir in’omi sifatida talqin qilinadi. Biroq o‘zbek xalq maqollarida omad ham mehnat va harakat bilan bog‘liq holda ifodalanadi.

Masalan:

“Omad – harakatda.”

“Yurganga yo‘l, izlanganga omad.”

“Omad dangasaga emas, mehnatkashga kuladi.”

Mazkur maqollarda omadning passiv kutish natijasi emas, balki faol harakat mahsuli ekanligi ta’kidlanadi. Bu holat o‘zbek xalqining pragmatik dunyoqarashini ifodalaydi.

Boshqa bir qator maqollarda esa omad taqdir va nasiba bilan bog‘lanadi:

“Omad kelsa, eshikdan kirar.”

“Nasiba bo‘lsa, omad topilar.”

Bu misollar xalq tafakkurida omadning ilohiy iroda va taqdir bilan bog‘liq jihatlari mavjudligini ko‘rsatadi.

Baxt va omad konseptlarining o‘xshash hamda farqli jihatlari

Baxt va omad konseptlari bir-biriga yaqin ma’noli tushunchalar bo‘lsa-da, ular orasida muayyan farqlar mavjud.

Baxt konsepti:

uzoq muddatli ruhiy qoniqish;

oilaviy va ijtimoiy farovonlik;

mehnat va ezgulik natijasi;

barqaror holat.

Omad konsepti:

qisqa muddatli muvaffaqiyat;

qulay imkoniyat;

taqdir va harakat uyg‘unligi;
o‘zgaruvchan holat.

Lingvokulturologik nuqtai nazardan qaraganda, baxt konsepti ko‘proq ma’naviy qadriyatlarni, omad esa hayotiy muvaffaqiyat va imkoniyatlarni ifodalaydi. Shunga qaramay, o‘zbek xalq maqollarida har ikkala konsept mehnat, sabr va ezgulik bilan chambarchas bog‘langan.

Baxt va omad konseptlarining milliy-madaniy xususiyatlari

O‘zbek xalqining an’anaviy dunyoqarashida inson baxtga halol mehnat, yaxshi niyat va sabr orqali erishadi. Omad esa insonning harakati bilan birga taqdirning ham in’omidir. Shu sababli maqollarda “mehnat”, “sabr”, “baraka”, “nasiba”, “taqdir” kabi tushunchalar baxt va omad konseptlari bilan bir semantik maydonda qo‘llanadi.
Bu konseptlar orqali xalqning quyidagi madaniy qadriyatlari namoyon bo‘ladi:
mehnatsevarlik;
sabr-toqat;
oilaparvarlik;
ezgulik va halollik;
taqdirga ishonch;
baraka va qanoat.
Maqollarda ifodalangan mazkur qadriyatlar o‘zbek xalqining milliy mentalitetini aks ettiruvchi muhim lingvomadaniy belgilar hisoblanadi.

O‘zbek xalq maqollarida baxt va omad konseptlari xalqning asrlar davomida shakllangan hayotiy tajribasi va dunyoqarashini ifodalaydi. Baxt konsepti ko‘proq ma’naviy va ijtimoiy farovonlikni anglatsa, omad konsepti muvaffaqiyat va qulay imkoniyatlarni ifodalaydi. Har ikkala konseptning asosida mehnat, sabr, ezgulik va

taqdirga ishonch g‘oyalari yotadi. Shu jihatdan o‘zbek maqollari nafaqat til boyligi, balki milliy madaniyat va qadriyatlarning muhim manbai sifatida alohida ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

Mahmudov N. Til va madaniyat. – Toshkent: Ma’naviyat, 2013.

Maslova V.A. Lingvokulturologiya. – Moskva: Akademiya, 2001.

Safarov Sh. Kognitiv tilshunoslik. – Toshkent: Sangzor, 2006.

O‘zbek xalq maqollari. – Toshkent: Sharq, 2019.

Rasulov R. O‘zbek tilining paremiologik fondi. – Toshkent: Fan, 2011.

Vorobyev V.V. Lingvokulturologiya nazariyasi. – Moskva, 2008.

Rahmatullayev Sh. Hozirgi o‘zbek adabiy tili. – Toshkent: Universitet, 2006.

Jo‘rayev M. O‘zbek folklori va etnografiyasi. – Toshkent: Fan, 2010.